

KAB-årsrapport 1932

BOLIGBYGGERIET I KØBENHAVN I DE SENERE AAR

Af Arkitekt E. Monberg.

Naar man nærmere vil undersøge Bygningerne og Lejlighederne fra de senere Aar og sammenligne disse med tidligere Tiders Byggeri, vil man se, at der herhjemme er sket en god og sund Udvikling.

Bygherren fra i Dag er oftest Kommunen, vel trænede og godt administrerede Boligselskaber eller Konsortier af Haandværksmestre. Herved er den administrative Del af Byggeriet kommet til at ligge meget fastere til Gavn for alle Parter, der er beskæftiget ved Byggeriet.

En fremtrædende Fordel ved Kommunens og de store Byggeforetagenders Byggevirksomhed er, at disse Bygherrer, der opfører et saa stort Antal Lejligheder, erhverver en stor Erfaring og Oversigt paa det eksperimentelle og tekniske Omraade og samler et værdifuldt statistisk Økonomimateriale. Disse Bygherrer, kan, grundet paa deres store Bolig-Produktion, løbe nogen Risiko bedre end private Bygherrer ved Forsøg med hidtil ukendte Lejlighedstyper og ved Indførelsen af tekniske Forbedringer for at undersøge disses Værdi og det lejesøgende Publikums Modtagelse af det hidtil uprøvede. De bør derfor være Foregangsmænd paa dette Omraade.

Den væsentlige Forbedring af Bebyggelsens Hovedformer, der indtraf, da den offentlige Støtte til Byggeriet med dertil hørende Kontrol begyndte, nemlig Kravet til Lys og Luft, stagnerede efterhaanden, og først i de senere Aar har man rigtig faaet Øjnene op for, hvor vigtigt det er, at Værelserne placeres saaledes, at *Sollyset* udnyttes til det yderste. De meget opsigtsvækkende Oplysninger om Nødvendigheden af Solens Indtrængen i alle beboede Rum, der fremkom paa Lyskongressen her, bør være et kraftigt Memento til alle de projekterende om endnu stærkere end før at udnytte *Sollyset*, saa det kan trænge ind i Dybden af alle Værelser.

Det bør blive et Krav fra det Offentliges Side, at der ikke maa opføres nogen Lejlighed, der ikke er solbelyst — ethvert Menneske har Krav paa Sol —, men dette kan ikke opfyldes for alle Lejligheders Vedkommende ved den oftest benyttede Byggeform for Etagehuset, *Karréen*. Derfor bør man nu forlade denne Byggeform og mere gaa over til Længe- eller *Lamellehuset*, *Rækkehuset* i flere Etager.

Naar Afstanden mellem de enkelte Blokke staar i passende Forhold til Højden, vil enhver Lejlighed kunne opnaa Sol, hvad enten Blokken orienteres Syd—Nord, saa Lejligheden faar baade Øst- og Vestsol, eller

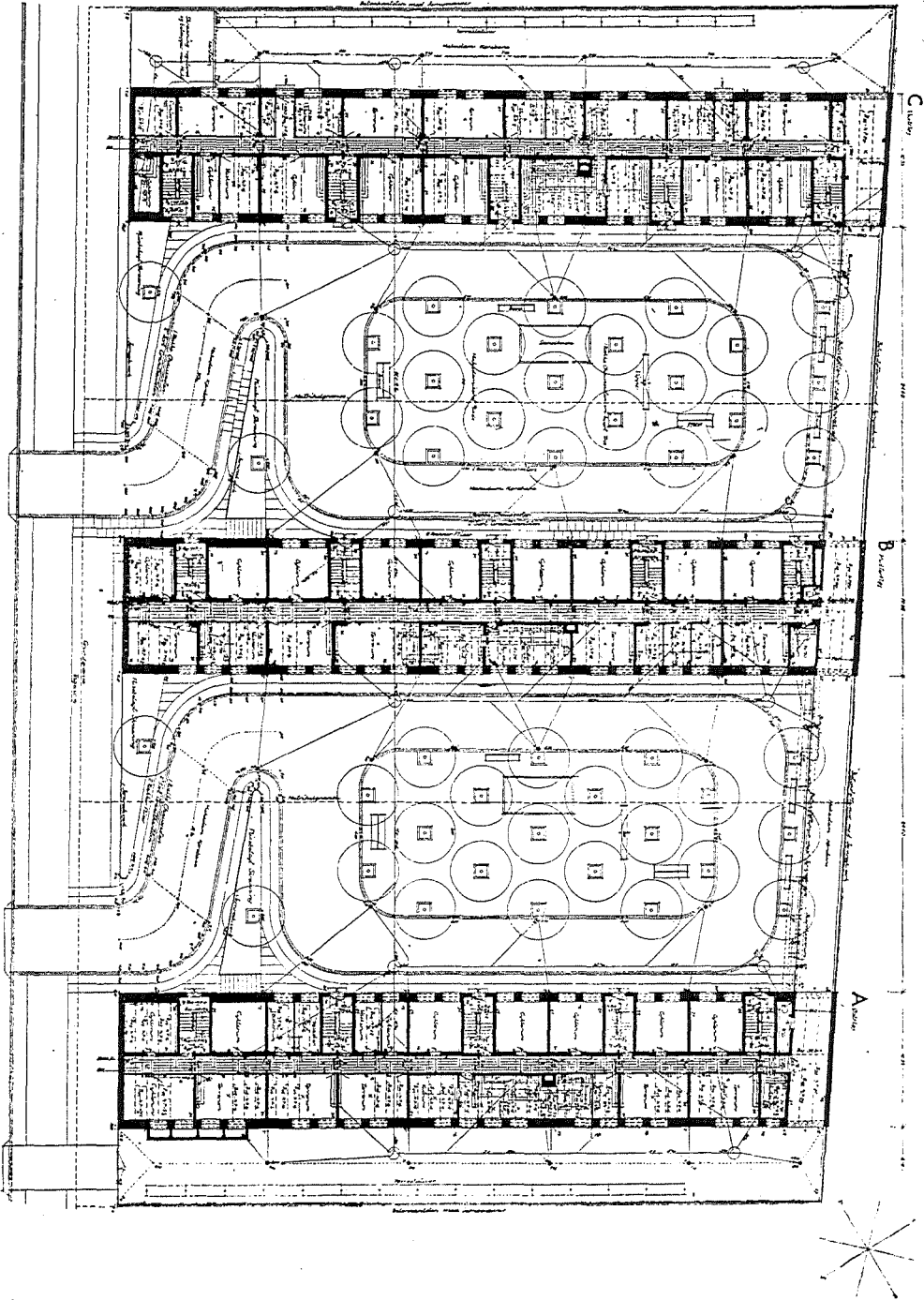

Fig. 1. Kay Fisker og C. F. Møller. Lamellehuse paa Tagensvej.

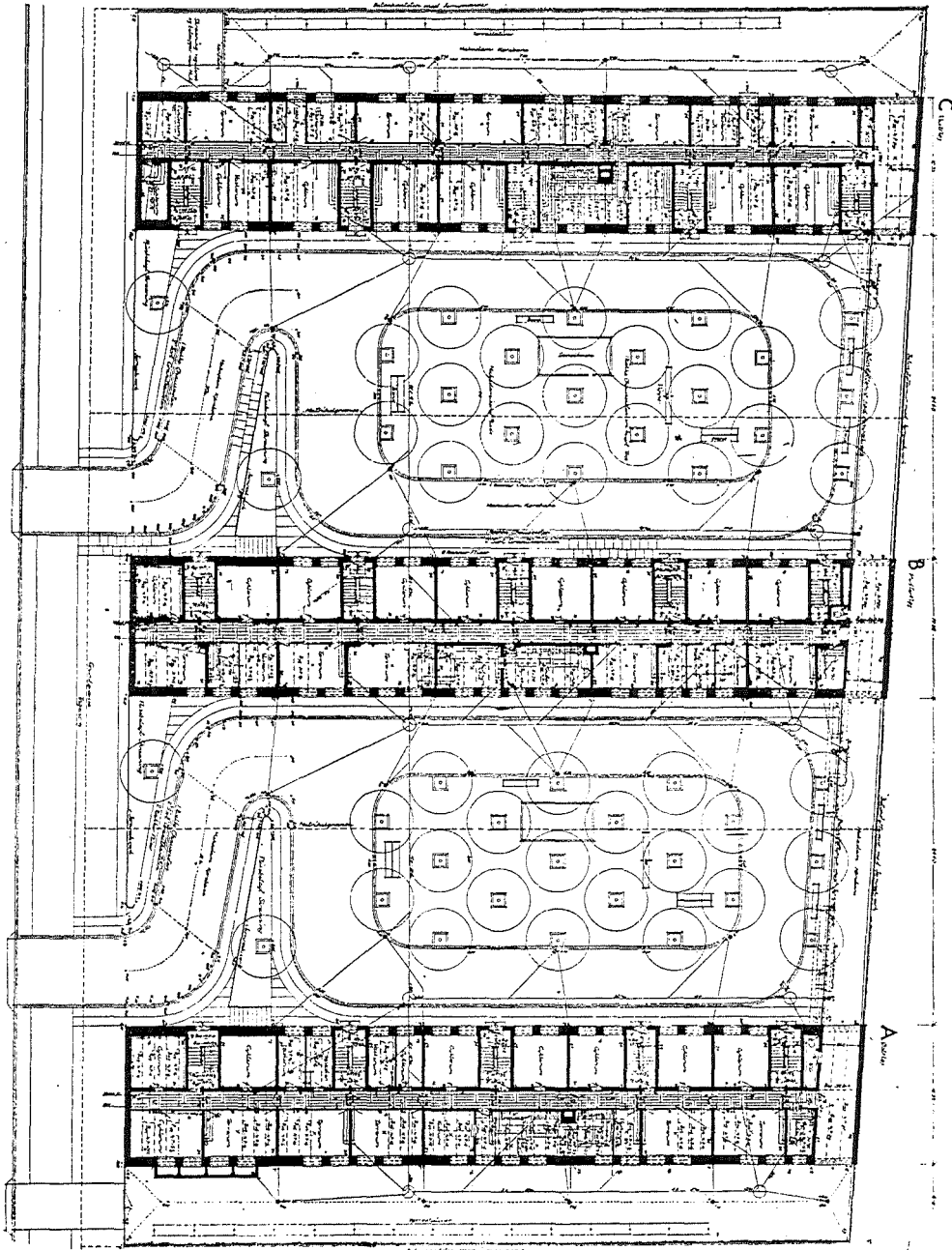

Fig. 1. Kay Fisker og C. F. Møller. Lamellehuse paa Tagensvej.

den orienteres Vest—Øst, saa Lejlighedens Værelser anbringes mod Syd og de sekundære Rum mod Nord. (Se hosstaaende Ekspl., Kay Fisker & C. F. Møllers Bebyggelse paa Tagensvej (Fig. 1, 2 og 3).

I de senere Aar er *Lejlighedstypernes Udformning* blevet mere afklarede, og de udviser større Enkelhed og Tilforladelighed, ligesom man er mere klar over, at Tyngdepunktet i Boligbyggeriet er *den enkelte Lej-*

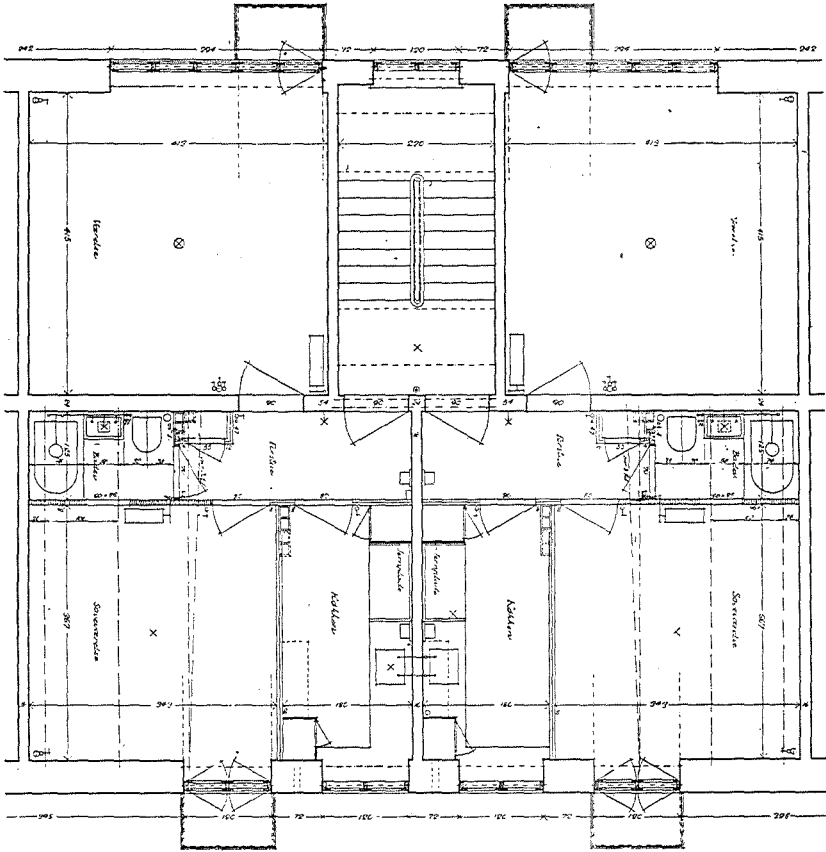

Fig. 2. Kay Fisker og C. F. Møller. Lamellehus ved Tagensvej.

ligheds Planløsning med rigtig Gruppering af alle Rum og god Placering af alle tekniske Elementer. Tidligere blev der ofte tildelt en Lejlighed saa og saa mange Rum uden Tanke for, hvorledes disse skulde udnyttes for den enkelte Familie; nu ofres der mere Arbejde paa den rette Udnyttelse og Plads til Møblernes Placering. Lejlighedens Udformning er i første Række afhængig af Sengestedernes Antal.

Der har hersket en streng *Sparsommelighed*, der især har givet sig Udslag i en enhedsmæssig Udførelse. Dette har medført, at den ubemidlede Familie herhjemme har kunnet opnaa et *stort Lejlighedsareal for en overkommelig Leje*: men det er gaet ud over Boligstandarden i

andre Retninger, saaledes at de fremkomne tekniske Forbedringer kun langsomt er blevet indført her.

Naar man sammenligner en mindre Lejlighed hos os med en i vort Naboland Sverige, ses, at hos os søger man at skaffe den mindre be- midlede Familie mindst 2 Værelser og helst 2 Værelser med Kammer, men uden væsentlige tekniske Hjælpemidler for Husmoderen, thi det er

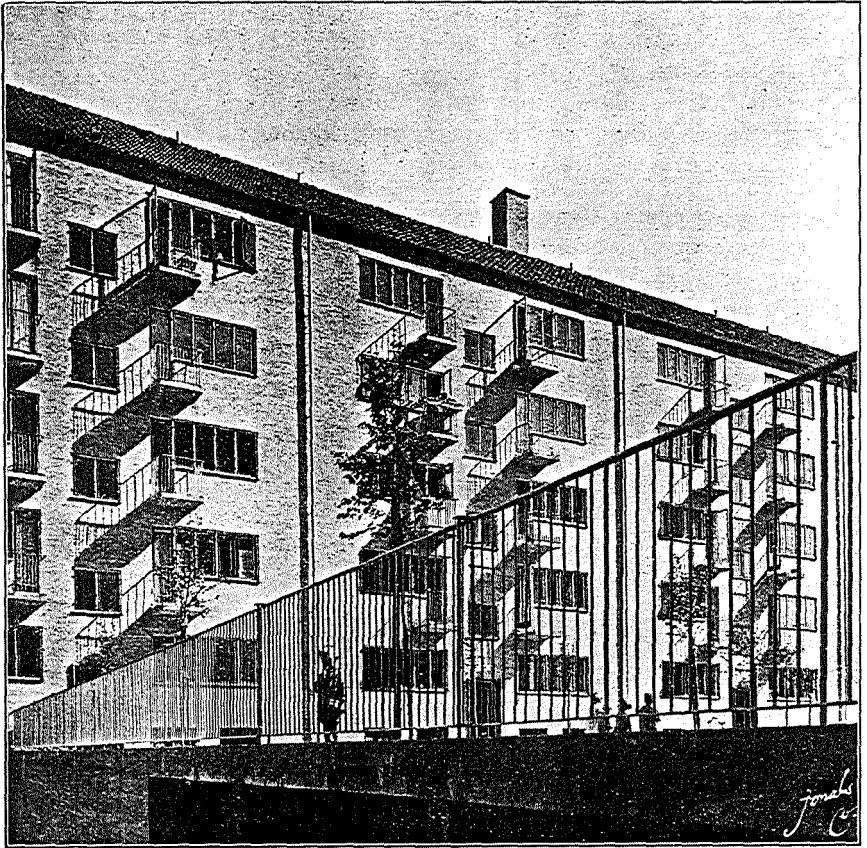

Fig. 3. Kay Fisker og C. F. Møller. Lamellehuse paa Tagensvej.

et socialt og hygiejnisk Gode, at der skaffes Mulighed for, at alle Fami- liens Medlemmer ikke skal sove i samme Rum. I Sverige er Lejlighe- dens Størrelse indskrænket til det mindst mulige Areal, men til Gengæld for den manglende Plads er den bedre udstyret end hos os. Der findes bedre Køkkenindretninger, faste Skabe, Ventilation af Lejligheden og først og fremmest brugbart Badeværelse, som oftest med Kar og varmt Vand. I de nyere Huse er der som Regel ogsaa Nedstyrtningskakt for Affald, hvilket baade letter Husmoderen Arbejdet og næsten er en Nød- vendighed, da der altid kun bygges med én Trappe.

Hos os viser det sig, at *Entrappesystemet* kun langsomt vinder Indpas trods Køkkentrappens Overflødighed, naar Bygningen er forsynet med Centralvarme, og trods den mere effektive Udnyttelse af Lejlighedsarealet.

Tendensen i Tiden — og Krisen har bidraget hertil — er, at de større Lejligheder fraflyttes til Fordel for de mindre, dels af økonomiske Grunde og dels for at blive fri for Besværet med Folkehold.

Der er allerede gjort en Del for at lette Husmoderen det daglige Arbejde, men Tiden vil sikkert yderligere skærpe Kravene hertil.

Det var ønskeligt, om de økonomiske Tilstande vil tillade, at man kan sætte Boligstandarden op, bl. a. indføre, at hver Lejlighed gives et *Badeværelse, helst med Kar*, da det i saa Tilfælde har større Værdi. Et Brusebad har heller ikke den samme hygiejniske Værdi som et Karbad. Og det er ønskeligt, om forskellige Mangler, der endnu klæber ved vort Byggeri, kunde afhjælpes; jeg tænker her især paa 4 Ting, som er løst andre Steder, nemlig:

- 1) *Lydisolation* af Lejlighederne i de store Boligkomplekser.
- 2) *Ventilation* af Lejlighederne.
- 3) *Dagrenovationens Fjernelse* fra Lejlighederne.
- 4) *Tæppebankningens* Henlæggen fra Gaardene til lukkede Rum, forsynede med Tæppebankningsmaskiner eller stærk Ventilation, der fjerner Støvet ved Bankningen.

Det er uforklarligt, at Kravet om *Lydisolation* af de enkelte Lejligheder ikke er rejst med større Kraft af de mange, som bebor de store Lejekaserner. Indførelsen af Centralvarme, W. C. og Badeværelser har kun bidraget til Lydforplantningen, og det er ofte Tilfældet, at en Mand, der kommer træt hjem og søger Hvile efter Dagens Arbejde, forstyrres ved Støj fra Højttalere, Grammofoner og Klaver fra 7—8 andre Lejligheder i Komplekset.

Dette Spørgsmaal kan sikkert løses ved overkommelige Udgifter, naar det bearbejdes paa rigtig Vis. Et vigtigt Krav her er, at alle Rørledninger bortisoleres fra gennemgaaende Mure og isoleres rigtigt i Bjælkelagsgennemførelsen.

Hvad der ogsaa bidrager til Lydforplantningen er det slette Lerindskud, som benyttes hos os. Oplagt paa rette Maade og i rette Tykkelse kunde det blive et meget godt Indskud, men er der noget Bygningsarbejde, der vanemæssigt udføres slet, er det Oplægningen af Indskudsler. Ofte er det tørre Knolde, der ikke er klappet sammen og saaledes isolerer slet, og har Leret været fugtigt og har været traadt sammen, bliver der som Regel kun et ganske tyndt Lag tilbage, mange Steder af minimal Tykkelse. Indskudsleret burde altid klappes sammen, og Revnerne efter Udtørringen udgysses med udrørt Lermasse, og i færdig Stand ingen Steder være under 8 cm.

En Sag for sig er, at Leret oplagt i vaad Tilstand i en fugtig Aars-tid aldrig naar at udtørre, højst paa Oversiden, og saaledes er en Fare for Svamp og Forraadnelse i Ejendommen.

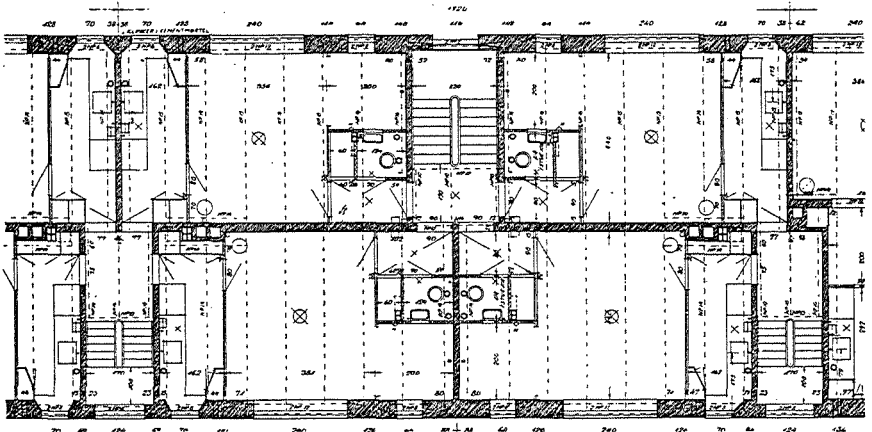

Fig. 4. Prof. Ivar Bentsen og Kr. Gording. Kommunal Karré ved Tomsgaardsvej.

Det vilde være et stort Gode for Byggeriet, om der kunde findes et nyt Indskud, der var mere lyd- og varmeisolerende samt kunde være tørt kort Tid efter Oplægningen.

Med Hensyn til *Ventilation* af Lejligheden, da kendes denne overhovedet ikke i det almindelige Boligbyggeri efter Kakkellovnenes Afskaffelse. Disse, der som Regel ikke var videre tætte, sugede dog altid noget af den forbrugte Luft, og nogen Luftfornylelse skete fra Vinduerne. Nu forlanges der kun et minimalt Aftræk fra W. C. Rum og fra Gaskøkkener, men disse kan ikke ventilere Lejlighedens Værelser. Det

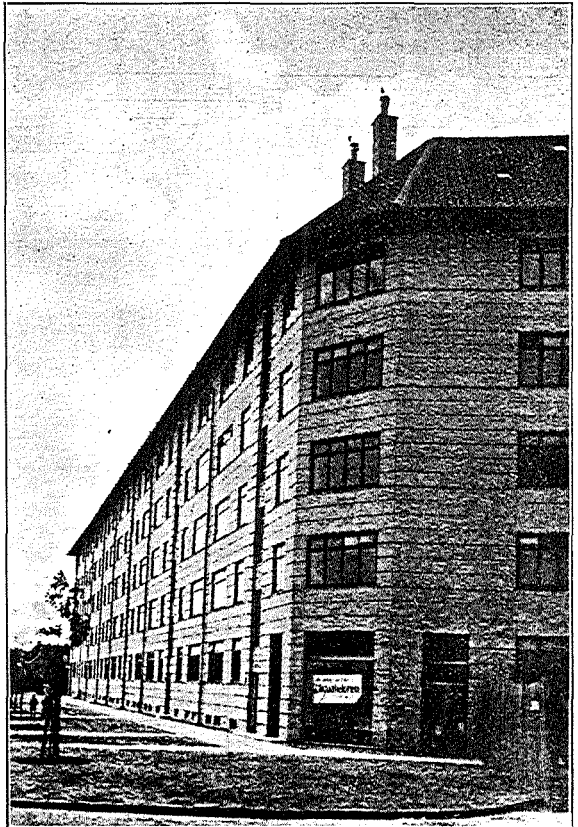

Fig. 5. Prof. Ivar Bentsen og Kr. Gording. Kommunal Karré paa Tomsgaardsvej.

bør komme til, at der i enhver Lejlighed bliver Tilgang for frisk Luft, helst forvarmet fra Varmeovnen, og en passende Udsugning, saa at der stadig kan ske en Luftfornyelse, selv om Vinduerne holdes lukkede for at undgaa for meget Varmetab.

Den nuværende Form for Opbevaring af en *Skraldespand* i Køkkenet, som skal nedbæres til et Skarnkasseskur i Gaard eller Kælder, er

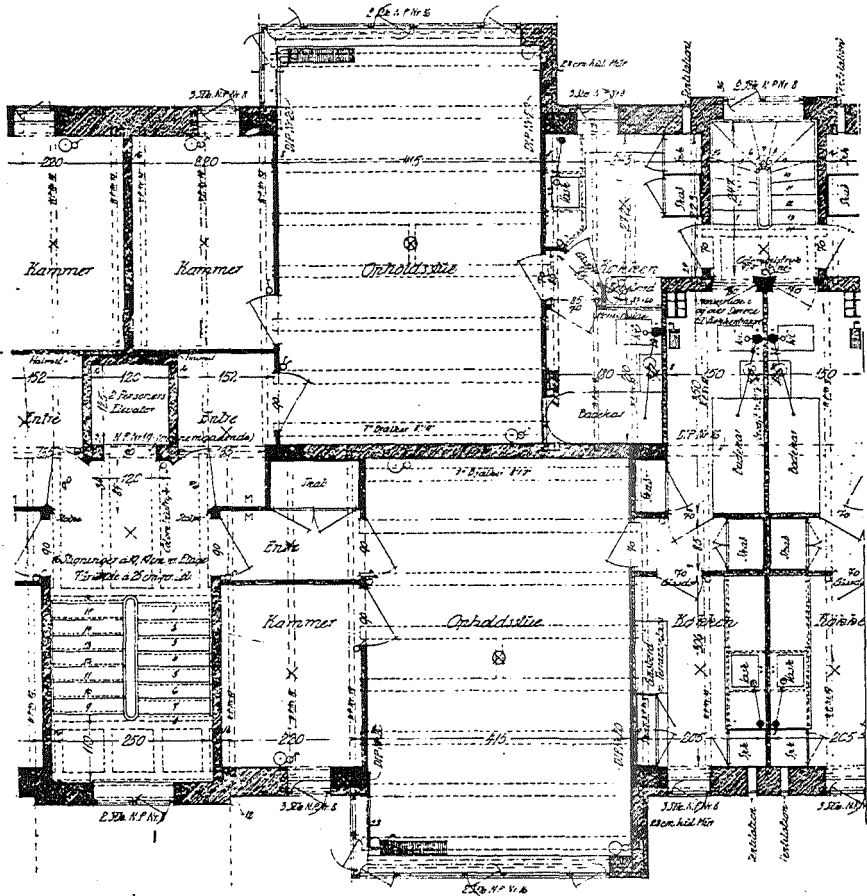

Fig. 6. Thorkild Henningsen. 1 Værelses Lejligheder paa H. C. Ørstedsvvej.

meget lidet tidssvarende. Dels er det ofte til Gene for Husmoderen, der ingen Hjælp har, at faa Spanden baaret ned, dels faar den paa denne Maade ofte Lov til at staa længere i Køkkenet end hygiejnisk er, og desuden er Skarnkassehusene i Gaarden sjældent til Pryd for Ejendommen.

Den nuværende Form for *Tæppebankning* i Gaarden kan heller ikke siges at være tidssvarende. Det uhygiejnske herved er indlysende, og det er ogsaa paa anden Maade til Gene for Beboerne.

Kan vi faa disse Spørgsmaal løst paa teknisk tilfredsstillende Maade, paa økonomisk gennemførligt Grundlag, og faa disse Forbedringer gennemførte i de store Beboelsesbygninger, mener jeg, disse i enhver Henseende vil staa paa Højde med andre Landes. Forhaabentlig vil Tidens Økonomi tillige tillade Udførelse af mere *udtrykksfulde Former af Bolig-*

Fig. 7. Thorkild Henningsen. Hus paa H. C. Ørstedvej.

bygningen, da det ikke kan nægtes, at de hidtil har virket noget monotone.

Hosstaaende Afbildninger er Eksempler paa forskellige Lejlighedstyper fra de senere Aar, og de viser de fremkomne Rørelser herhjemme.

Da de forskellige Aargange af Aarbogen har illustreret *Københavns almindelige Boligselskabs Byggeri*, er der ikke hentet noget Eksempel fra disse velkendte Byggerier, som for *Huse for Enligtstillede*, *Rækkehusene*, *Parcelbyggeriet*, *Længehusene* og *de aabne Gaardes Vedkommende* har været banebrydende.

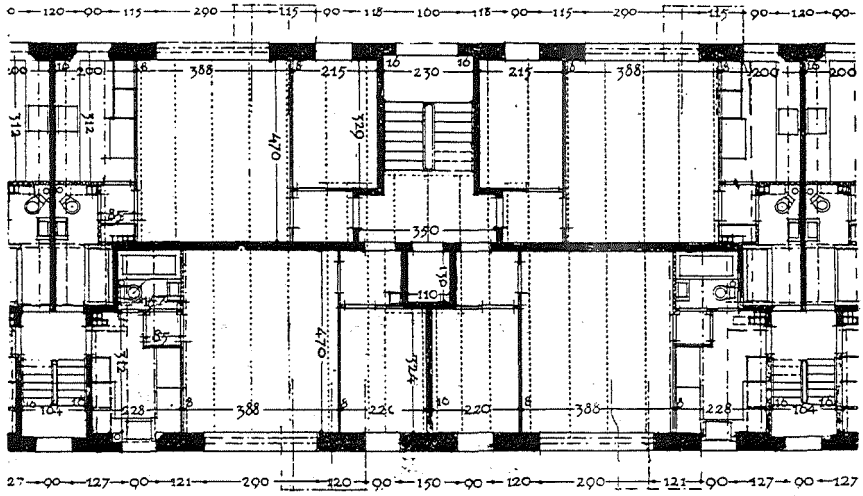

Fig. 8. H. I. Kampmann og Aage Rafn. Bebyggelse ved Søndre Fasanvej.

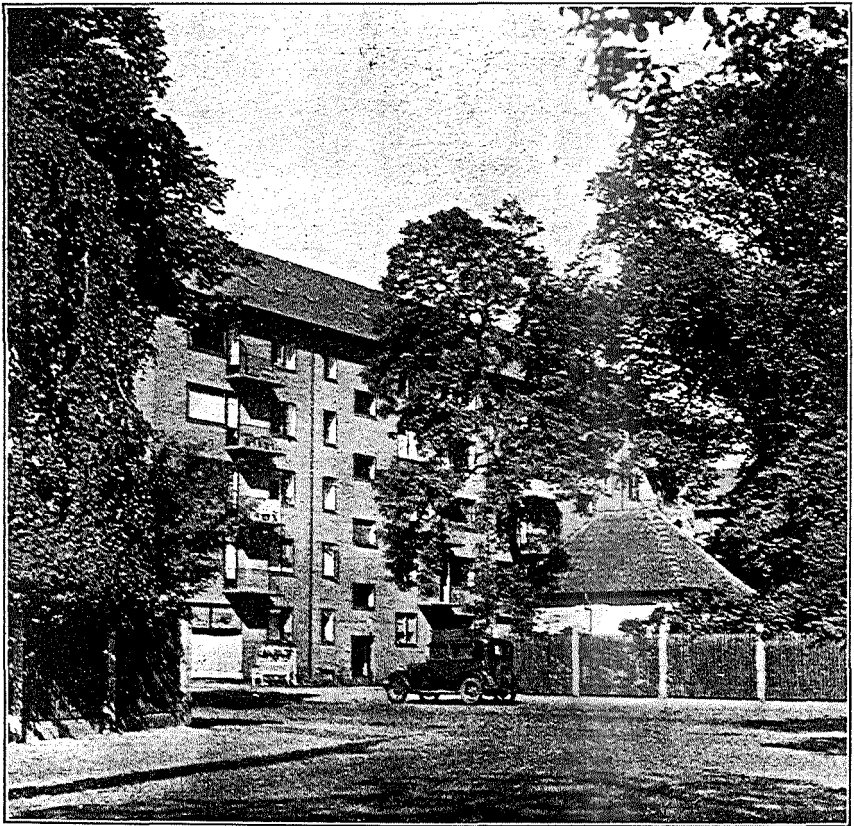

Fig. 9. H. I. Kampmann og Aage Rafn. Bebyggelse ved Søndre Fasanvej.

Lejligheden for de mest ubemidlede, 1 Værelse med Alkove og Køkken og med 4 Lejligheder til hver Opgang, er illustreret ved Typeplaner fra

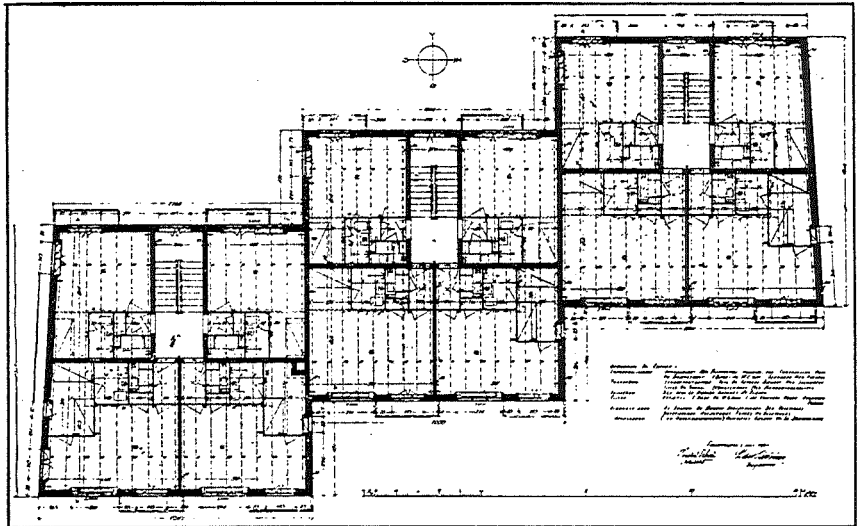

Fig. 10. Charles Schou. Parkbebyggelsen „Lille Tuborg“.

Prof. Ivar Bentsen og Kr. Gordings Karre for Københavns Kommune ved Tomsgaardsvej, Fig. 4 og 5.

Alkoven er her belyst paa rette Maade ved eget Vindue.

Karreen, der er af imponerende Størrelse, er beliggende ved Siden af 2 andre Kommunekarreer, hvoraf hver af de 2 Arkitekter har udført

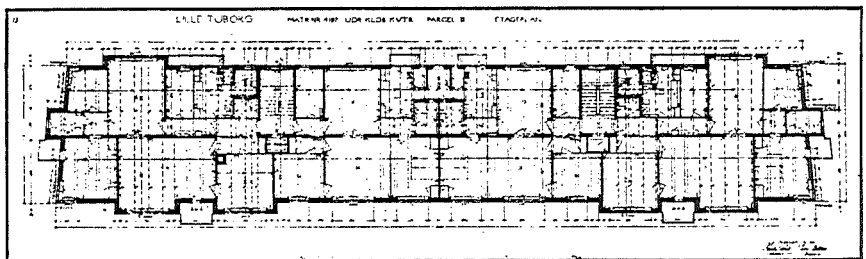

Fig. 11. Charles Schou. Parkbebyggelsen „Lille Tuborg“.

sin, og der er herved kommet en smuk Helhedsvirkning af den samlede Bebyggelse.

De senere Aar har frembragt en Del Bygninger med Lejligheder for *Enligtstillede*. Disse Lejligheder indeholder som Regel 1 Værelse med Kammer, Køkken og Baderum. Det første Hus af den Art opførtes i 1919 af „Københavns Boligselskab“, Clara Rafaels Hus, Østerbrogade 85, med

Direktør F. C. Boldsen som Leder og J. Strøm Tejsen som Arkitekt. Københavns almindelige Boligselskab har opført „Sygeplejerskernes Hus“, Tagensvej, med Louis Hygom som Arkitekt. Hvert af disse Huse er i ganske væsentlig Grad indrettet for Enligtstillede og har Fælleskøkken med Restaurant foruden en Række andre fælles Bekvemmeligheder.

Thorhild Henningsen var vistnok den første, der udførte disse Typer

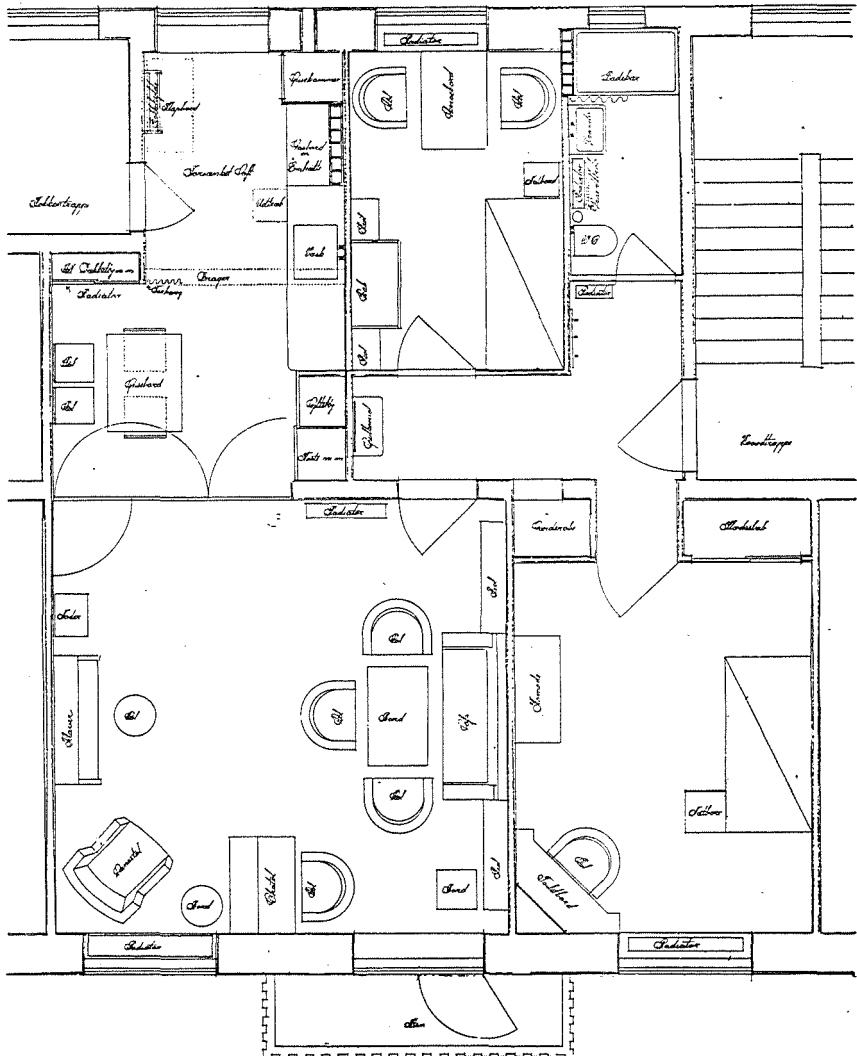

Fig. 12. Helweg-Møller. Kommunalt Beboelseshus i Torvegade.

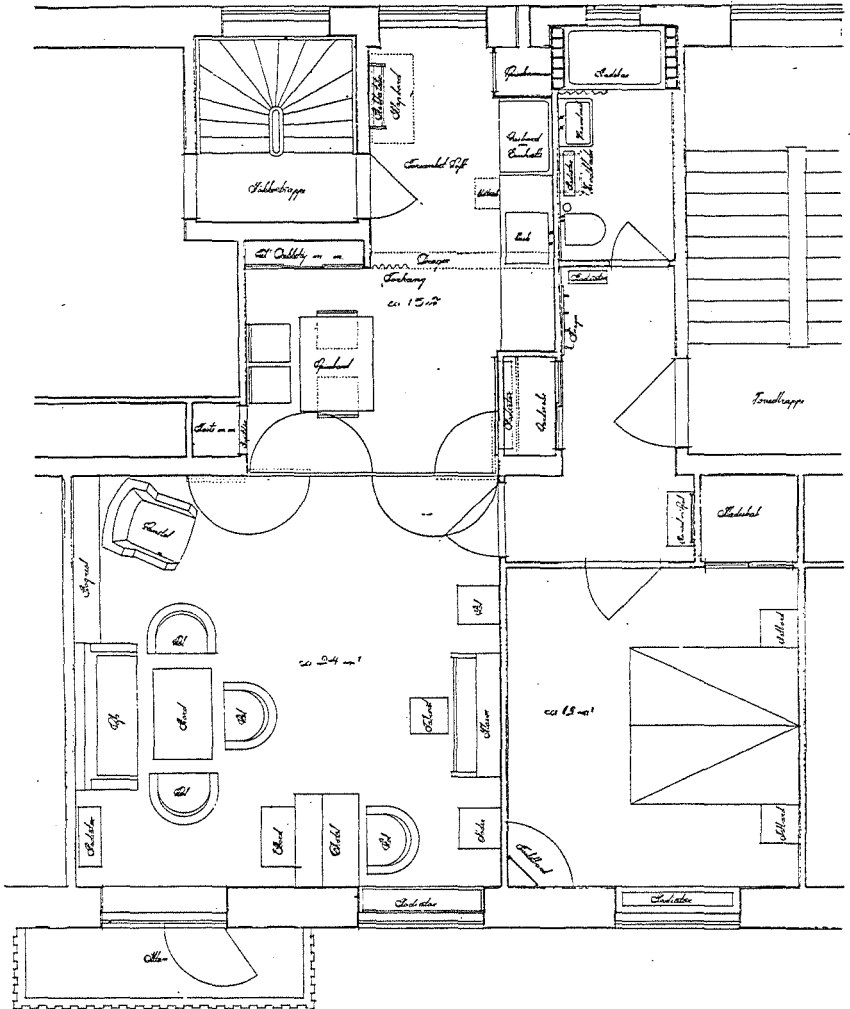

Fig. 13. Helweg-Møller. Kommunalt Beboelseshus i Torvegade.

Fig. 14. Helweg-Møller. Spisekøkken i kommunalt Beboelseshus i Torvegade.

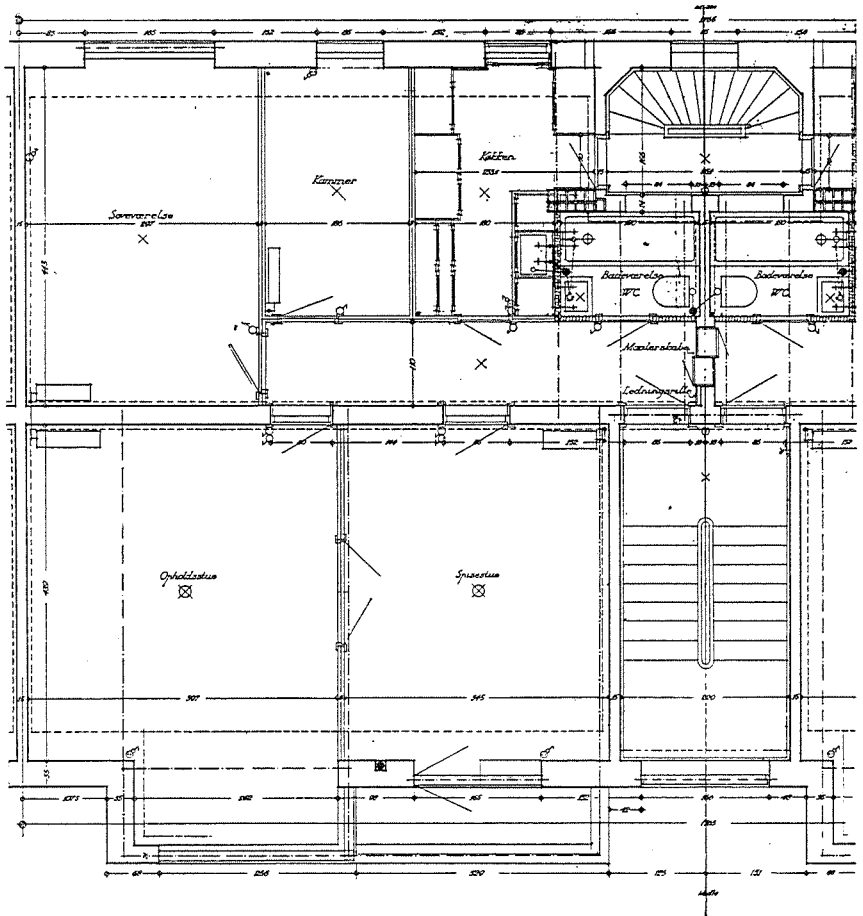

Fig. 15. Palle Suenson. Hus paa Finsensvej.

i hans Bygninger paa Strandboulevarden og H. C. Ørstedesvej, Fig. 6 og 7, senere er de udført bl. a. af *Henning Hansen* i en Beboelsesejendom i Classensgade og af *Aage Rafn* og *H. I. Kampmann* i den store, smukke Bebyggelse ved Søndre Fasanvej, Fig. 8 og 9, og af *Kay Fisker* og *C. F. Møller* i Bygningen ved Herman Triers Plads med mindre Køkken — Thekøkken — samt i hans nye Bebyggelse paa Hjørnet af Aaboulevarden

Fig. 16. Palle Suenson. Altanhus paa Finsensvej.

og Rosenørns Allé. I Prof. *Gottlobs* Huse paa A. F. Beyersvej og Morsøevej findes Lejligheder med 1 Værelse med Alkove og Thekøkken.

Da Lejlighederne her, som i de fleste andre Eksempler, er *ensidige*, kommer den ene Række af Lejlighederne til at ligge mod Gaarden, hvad der maa siges at forringe disse noget. *Charles Schou* har derimod i sin morsomme og maleriske Bebyggelse paa Lille Tuborgs Grund, Fig. 10 og 11, opnaaet at faa begge Lejlighedsrækker ud til Haveanlæg med henholdsvis Øst- og Vestsol. Til Gengæld er her Thekøkken uden Vindue til det fri og meget knebent i Størrelse, noget i Modstrid med hans store Lejligheder i samme Bebyggelse, der er mere rummelige i Maal end sædvanlig, og navnlig er her en fortrinlig Dagligstue.

Som et Eksempel paa en praktisk Inddeling af Rummene i den bedre

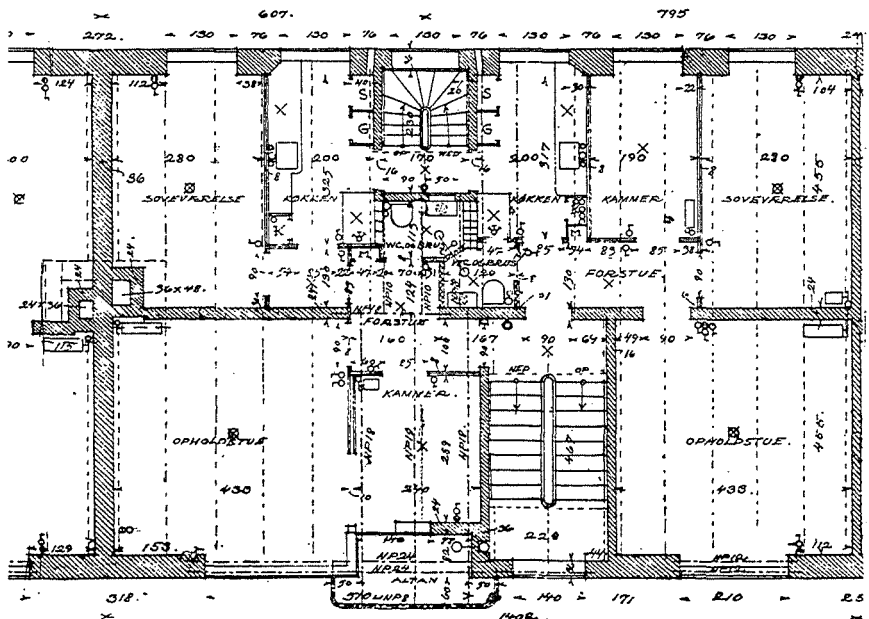

Fig. 17. Prof. Edv. Thomsen og Knud Thorball. Beboelsesbygning paa Tagensvej.

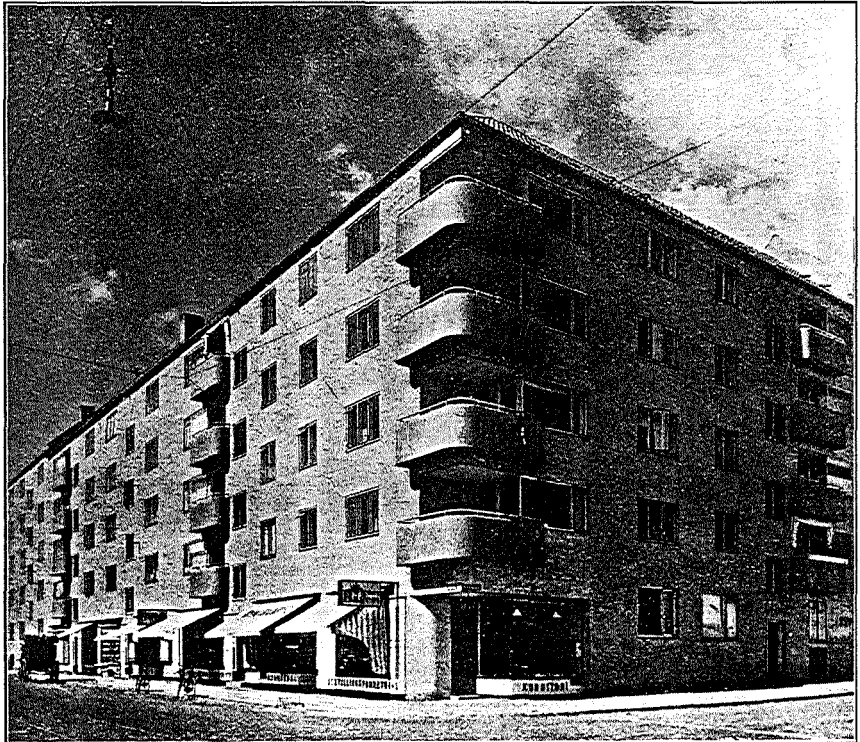

Fig. 18. Prof. Edv. Thomsen og Knud Thorball. Beboelsesbygning paa Tagensvej.

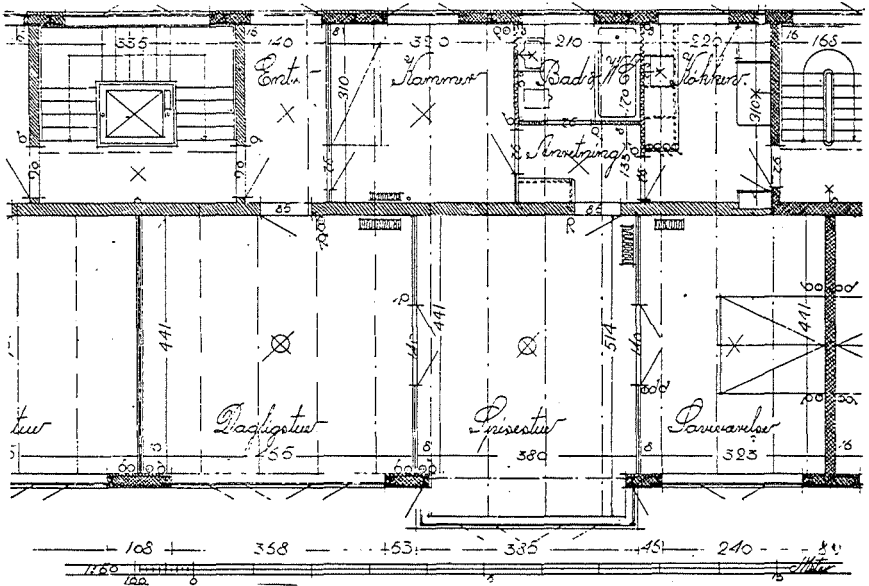

Fig. 21. Dahlerup Berthelsen. Stålskeletus paa Fasanvejen.

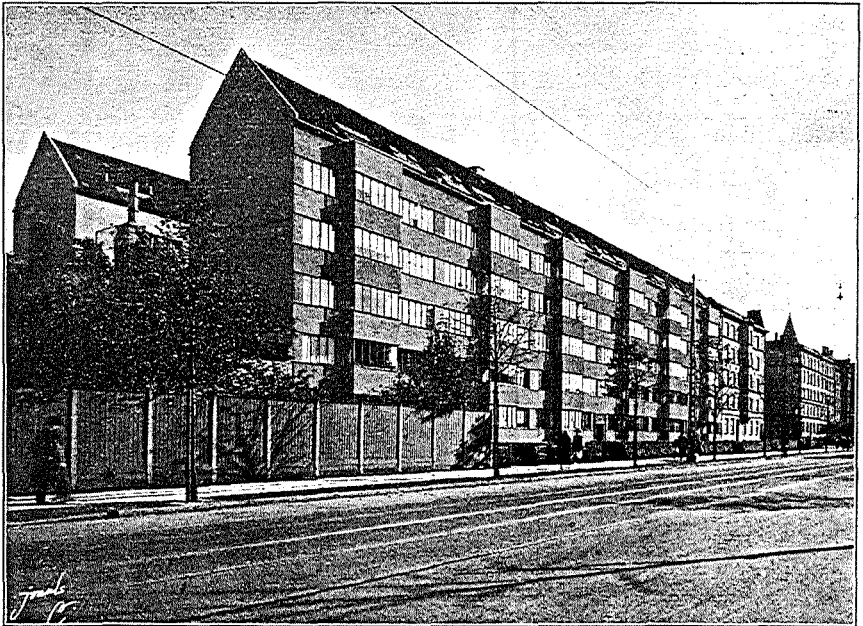

Fig. 22. Dahlerup Berthelsen. Stålskeletus paa Fasanvejen.

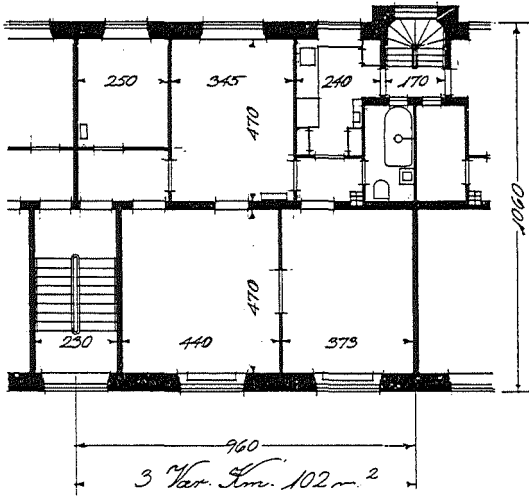

Fig. 23. P. Baumann.
Kommunal Beboelsesbygning i Hans Egedesgade.

sekrog. Husmoderens Arbejde med Anretning simplificeres herved. Dørene til Opholdsstuen kan holdes lukkede, medens Madlavningen foregaar, og et Forhæng kan trækkes for den egentlige Arbejdsplads i Køkkenet og sammen med en nedhængende Drager forhindre Emmen i at trænge ind i Opholdsstuen.

Denne Lejlighedstype, der er ny herhjemme, har gjort megen Lykke ved Udlejningen. Bygnings Beliggenhed ved Kristianshavn Kanal har givet Arkitekten den hidtil uprøvede Idé at indrette en overdækket *Taghave* til hver af de underliggende Lejligheder.

Som Eksempler paa Lejligheder med solvendte Karnapper kan fremhæves det af *Thorkild Hen-*

udstyrede mindre Lejlighed er *Helweg-Møllers* Typer fra hans kommunale Beboelsesbygning paa Kristianshavn, Fig. 12, 13 og 14. I de to Typer, hvoraf den ene er paa 2 Værelser og den anden paa 2 Værelser og Kammer, er der lagt Vægt paa at faa Opholdsstuen saa stor som mulig. Denne staar i direkte Forbindelse med Køkkenet ved en sammenklappelig 4-fløjet Glasdør, og Køkkenets inderste Parti benyttes da som Spi-

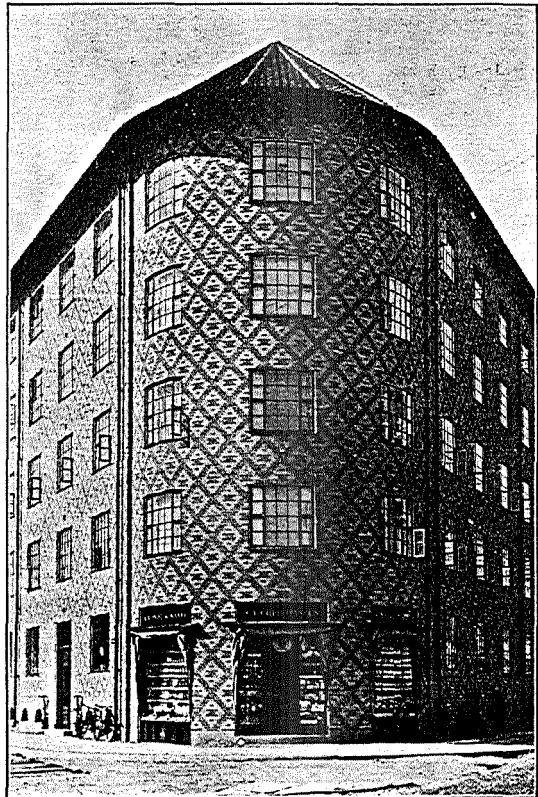

Fig. 24. P. Baumann.
Kommunal Karré ved Aaboulevarden og Hans Egedesgade.

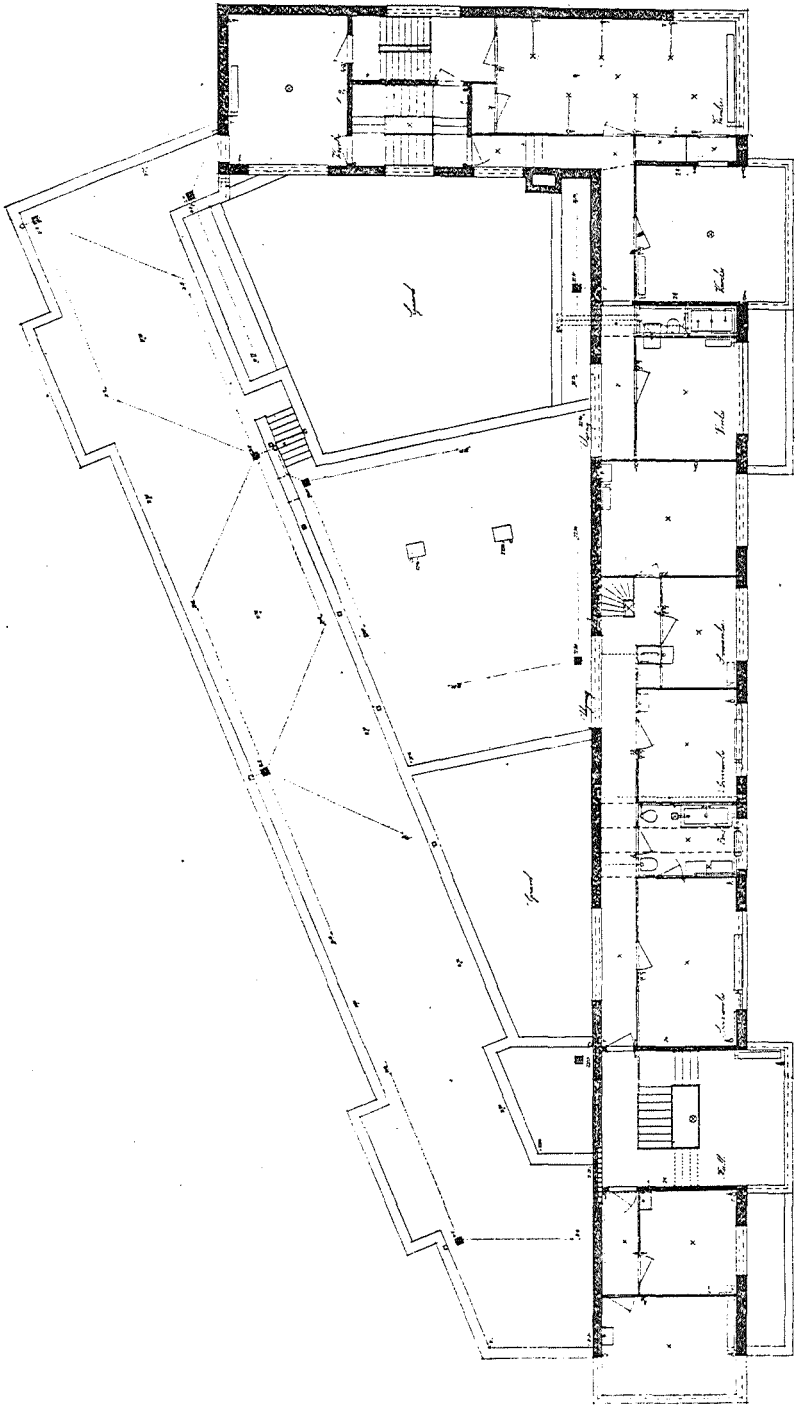

Fig. 25 - Kay Fisker og C. F. Møller. Hus paa Svineryggen.

ningsen udførte Hus paa H. C. Ørstedsvej, Fig. 6 og 7, med 1 Værelses Lejligheder, hvor Værelset er fortrinligt oplyst, og den af *Palle Suenson* opførte Bygning paa Finsensvej, Fig. 15 og 16. Karnapperne er her forbundet med murede Altaner. Dette giver med sin faste, ensartede Placering et karakteristisk og smukt Gadebillede.

Den afbildede Lejlighedstype i Prof. *Edvard Thomsens* og *Knud Thorballs* Hus paa Tagensvej, Fig. 17 og 18, viser en Løsning, der tillader Sol og Lys i største Omfang at komme ind i Opholdsstuen og giver endvidere Anledning til en solfyldt Altan med delvis Læ.

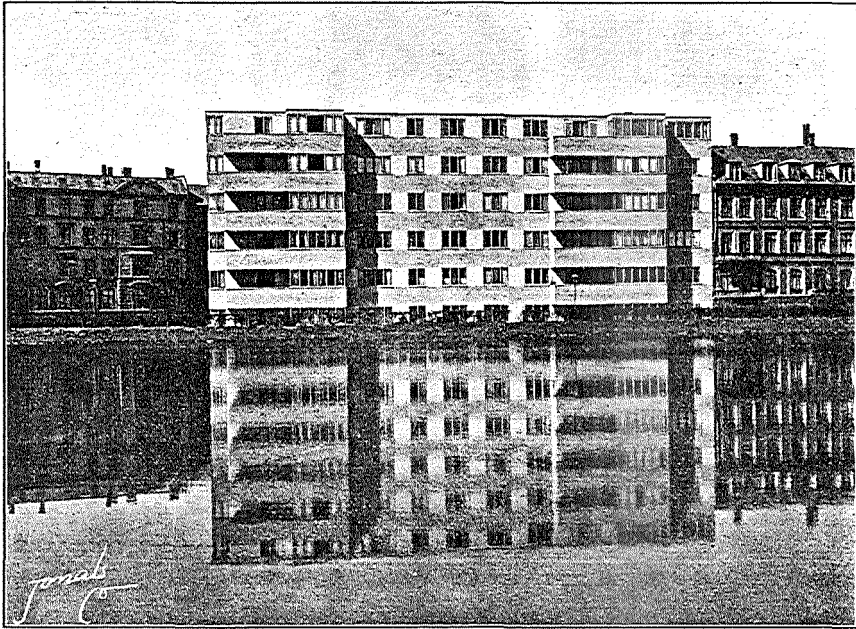

Fig. 26. Kay Fisker og C. F. Møller. Beboelseshus paa Svineryggen.

Som en noget større Lejlighedstype, 3 Værelser med Kammer, kan nævnes den her afbildede, udført af Arkitekterne *Hilda Rømer* og *Nyboe-Pedersen* ved *Gentofte Torv*, Fig. 19 og 20.

De tidligere nævnte Eksempler er mest den mindre Lejlighedstype, men naar Boligbyggeri fra de senere Aar omtales, kan ogsaa nævnes *Dahlerup Berthelsens Staatskelethus* paa *Fasanvejen*, Fig. 21 og 22, der har en herhjemme hidtil uprøvet Konstruktion, der muliggjorde en tynd Ydervægstykkelse og en smal Husdybde, hvad der var paakrævet i det anførte Hus for at faa to Façadebygninger paa den angivne Grund.

Arkitekt *Baumanns* kommunale Beboelsesbygning ved *Aaboulevarden*, Fig. 23 og 24, er et smukt Eksempel paa en fortrinlig gennemarbejdet Bygning med sikker Smag i Façadeharmonier.

Af Bygninger fra de senere Aar med mere moderne Opfattelse i

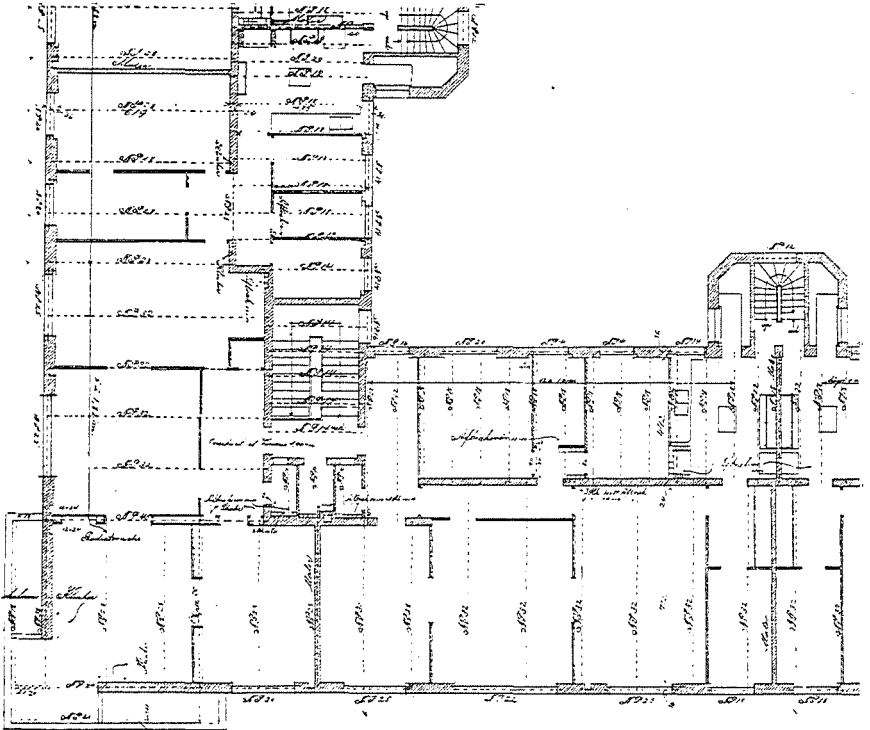

Fig 27. Prof. Edv. Thomsen. Kommunal Kærré paa Christianshavns Torv.

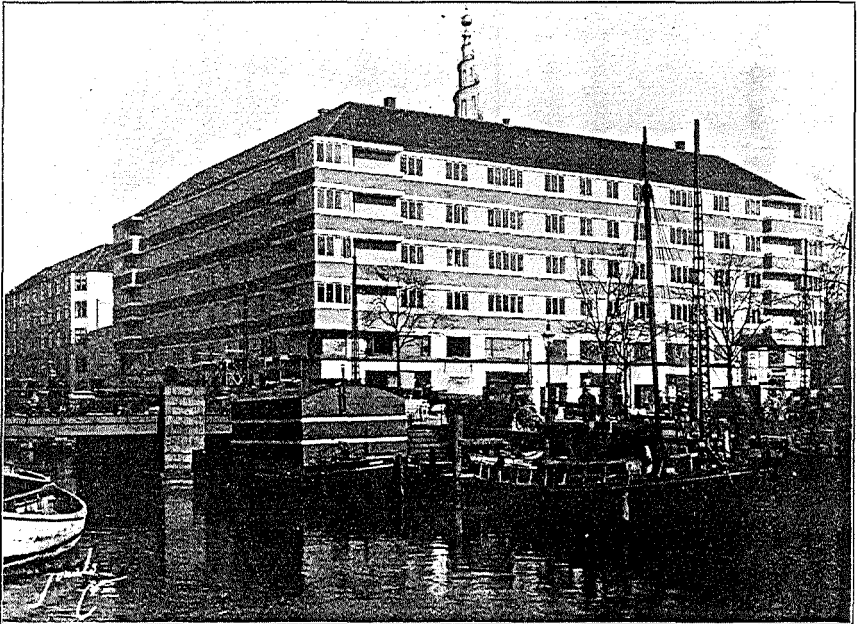

Fig 28. Prof. Edv. Thomsen. Kommunal Kærré paa Christianshavns Torv.

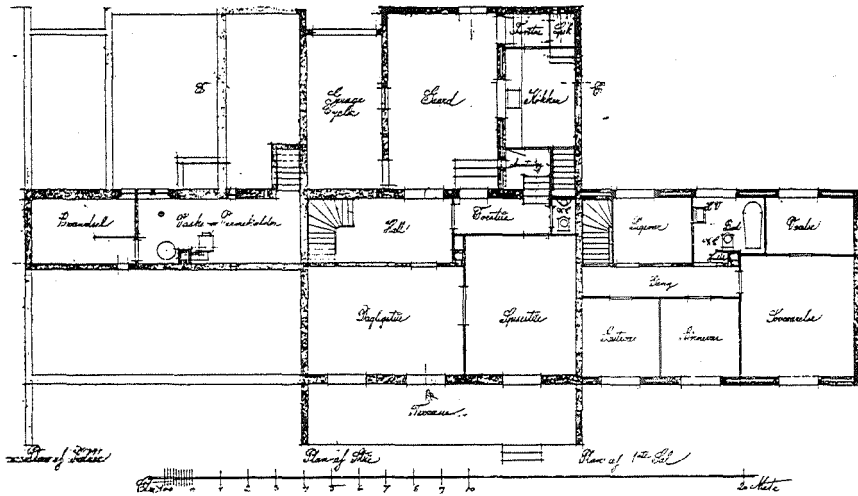

Fig. 29. Ib Lunding. Rækkehuse ved Tranegaardsvej.

Fig. 30. Ib Lunding. Rækkehuse ved Tranegaardsvej.

Facadeinddelingen er *C. F. Møllers* og *Neyes* Bygning i Struensegade, der har en meget smuk Planarkitektur, og *Kay Fiskers* og *C. F. Møllers* Hus ved Svineryggen, Fig. 25 og 26, hvor Udsigten rigtigt udnyttes, og som ved hele sin Udformning giver en karakteristisk Helhed.

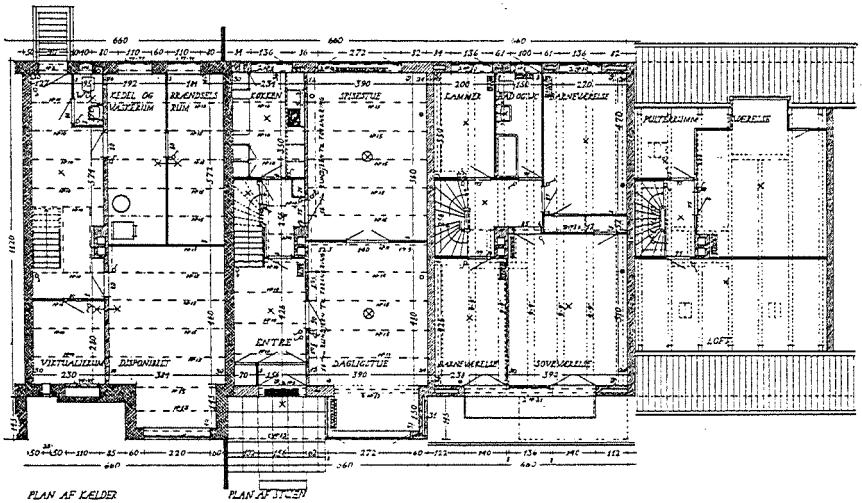

Fig. 31. Dahlerup Berthelsen. Rækkehuse ved Heselehoj.

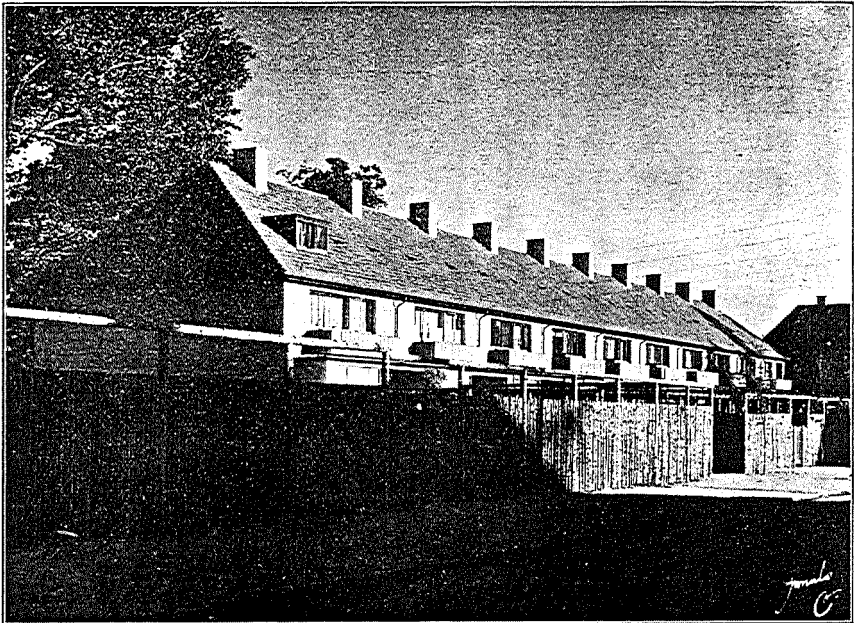

Fig. 32. Dahlerup Berthelsen. Rækkehuse ved Heselehoj.

Prof. Edb. Thomsens kommunale Hus ved Kristianshavns Torv, Fig. 27 og 28, er af kraftig Virkning. Det indeholder mange smukke Enkeltheder, helt moderne og enkle i Opfattelsen, bl. a. er Apoteket en Lækkerbid-sken for Kendere.

Rækkehusbebyggelsen har stadig fortsat sin Udvikling. Den er aldrig blevet, hvad der fra først af var tænkt, det billige, demokratiske Hus med Have for Arbejderfamilier. Denne Opgave er ikke blevet ført rigtig ud i Livet endnu, men det er blevet det større og rummeligere Rækkehus med 4—5 Værelser, der har slaaet an.

Thorkild Henningsen, der har udført ca. en halv Snes Typer paa Rækkehuse, forbedrede stadig disse til den sidst udførte paa Fuglebakken, der blev hans mest typiske og afklarede.

Af de senere opførte Rækkehuse kan nævnes de her afbildede af *Jb Lunding* ved Tranegaardsvej, Fig. 29 og 30, og de af *Dahlerup Berthelsen* fornylig opførte Rækkehuse bag ved Strandvejen ved Svanemøllen og ved Heslehøj ved Bernstorffsvej, Fig. 31 og 32.

Med disse Afbildninger og Teksten hertil har jeg ikke tilstræbt at give en udtømmende Beskrivelse af københavnsk Byggeri fra de senere Aar, og erkender, at Eksemplerne i nogen Maade kan være tilfældigt valgte. Hensigten skulde være at vise senere Aars karakteristiske Bestræbelser saavel for gode Boligformer som for udtryksfuld Udformning af Façaderne.

